

УДК 159.

Сергієнко Н.П. к. психол. н., доцент, доцент кафедри загальної психології
НУЦЗУ;

Дудолад А.В. , магістр соціально-психологічного факультету НУЦЗ України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наводиться аналіз особливості формування міжетнічної толерантності студентів у процесі їх навчання, проводиться аналіз понять толерантність та міжетнічна толерантність. Розглядаються міжетнічна компетентність, міжетнічна ідентичність та міжетнічні стереотипи як основні складові особливостей міжетнічної толерантності у студентів. Також розкривається сутність міжетнічної толерантності в студентському віці.

Ключові слова: толерантність і інтолерантність, етнічна толерантність, міжетнічна компетентність, міжетнічна ідентичність, міжетнічні стереотипи, студентський вік, міжетнічна комунікація.

В статті приводиться аналіз особливостей формування міжетнічної толерантності студентів в процесі їх навчання, проводиться аналіз понять толерантність і міжетнічна толерантність. Розглядаються міжетнічна компетентність, міжетнічна ідентичність і міжетнічні стереотипи як основні складові особливостей міжетнічної толерантності у студентів. Також розкривається сутність міжетнічної толерантності в студентському віці.

Ключевые слова: толерантность и интолерантности, этническая толерантность, межэтническая компетентность, межэтническая идентичность, межэтнические стереотипы, студенческий возраст, межэтническая коммуникация.

FEATURES OF INTERETHNIC TOLERANCE OF STUDENTS DURING LEARNING ACTIVITIES

Sergienko N.P., Dudolad A.V.

The article provides an analysis features of the formation interethnic tolerance students in their learning process, analyzes the concepts of tolerance and interethnic tolerance. Considered interethnic competence, inter ethnic identity and interethnic stereotypes as the main components features ethnic tolerance among students. Also reveals the essence of interethnic tolerance in the student's age.

Keywords: tolerance and intolerance, ethnic tolerance, interethnic competence, interethnic identity, interethnic stereotypes, student age, interethnic communication.

Постановка проблеми. В останні роки міжетнічна толерантність і її складові стали предметом широкого кола наукових досліджень і набувають міждисциплінарного і міжкультурного характеру. Для полікультурного українського соціуму актуальна взаємна міжетнічна толерантність між представниками усіх національностей.

Методологічною основою у вивченні питання розвитку міжетнічної толерантності як якості особистості є філософські роботи різних дослідників.

Дж. Локк, Т. Гоббс, Вольтер, І. Кант представляють толерантність в якості громадської норми життя людини і держави, здатної примирити людей різної віри і нації. Л.В. Скворцов, В.О. Лекторський, Р.Р. Валитова, О. Хеффе, П. Николсон розуміють міжетнічну толерантність як необхідну якість сучасної розвиненої особистості людини у зв'язку з проблемою встановлення рівноправних відносин з представниками іншого етносу.

У психологічній літературі розглядається безліч факторів, що впливають на розвиток міжетнічної толерантності особистості, їх складовими є: виховання, навчання, культурні, соціальні, ментальні особливості регіону та етносу, в якому живе і розвивається людина, сформовані стереотипи та релігія. На наш погляд, найбільш важливим аспектом етнічної толерантності є установки і упередження, толерантність і інтолерантність, комунікативність, культура, традиції та релігія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш активно вивчення феномену толерантності, і, в першу чергу, міжетнічної толерантності починається у другій половині ХХ століття і з тих пір можна констатувати зростання інтересу дослідників до даного питання. Проблеми міжетнічної толерантності в міжкультурному суспільстві розробляються в даний момент вченими багатьох країн. Серед них - Б. Барбер, Дж. Беррі, Р. Мейн, І.Б.Резникова, Дж. Олпорт, М. Плизент, А.Тешфел, М. Уолцер, З.Ф.Ахундзаде та ін.

Разом із тим, ще недостатньо уваги було приділено вивченню особливості міжетнічної толерантності у студентів в процесі навчання.

Метою статті є проаналізувати особливості формування міжетнічної толерантності студентів у процесі навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Серед усіх форм толерантності (політичної, економічної, расової, релігійної, культурної), на нашу думку, найбільше значення має міжетнічна толерантність серед студентства. Вона розуміється як здатність людини проявляти терпіння до малознайомого способу життя представників інших етнічних спільнот, їх поведінці,

національних традицій, звичаїв, почуттів, думок, ідей, вірувань і т.п. Зовні етнічна толерантність відображається в витримці, самовладанні, здатності індивіда тривало виносити незвичні впливу чужої культури без зниження його адаптивних можливостей. Етнічна толерантність проявляється в різних критичних ситуаціях міжособистісного та внутрішньоособистісного вибору, супроводжується психологічною напруженістю. Вона має ступінь виразності залежно від наявності у людини досвіду спілкування з представниками тієї чи іншої етнічної спільності [1].

Аналіз понять «толерантність» і «етнічна толерантність» дозволяє зробити висновок про те, що дані терміни мають ряд загальних і різних характеристик. Специфіка поняття «етнічна толерантність» полягає в тому, що, по-перше, вона розуміється як вид толерантності, в основі якого - прийняття «іншого», обумовленого приналежністю до іншої етнічної групи. По-друге, толерантність може розглядатися як риса особистості, яка характеризує спектр особистісних проявів, тоді як етнічна толерантність розуміється як комплекс установок по відношенню до іншої (іншим) етнічної групи. Толерантність (від лат. *tolerantia* – терпіння) – у загальному значенні ослаблення чи відсутність можливості реакції на який-небудь несприятливий фактор в результаті зниження чутливості до його впливу. На індивідуальному рівні – це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також – особливості поведінки та способу життя інших. Тепер цей термін використовується для позначення широкого кола терпимого ставлення до способу життя та існування соціальних груп, політичних партій або ідей, які багато хто вважає неприйнятними.

Приклади толерантності: батьки миряться з певною поведінкою своїх дітей; людина терпить слабкості іншої людини; людина терпить толерантність; монарх терпить інакомислення; релігійна течія терпимо ставиться до гомосексуалів; держава визнає релігійні меншини; суспільство терпимо ставиться до певних форм девіантної поведінки

Терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань є умовою стабільності та єдності суспільств, особливо тих, які не є гомогенними ні у релігійному, ні в етнічному, ні в інших соціальних вимірах.

Виходячи з цього, толерантність як особистісна риса є більш стабільною характеристикою, а етнічна толерантність або інтолерантність, обумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми факторами, легше піддається зміні. Також, під етнічною толерантністю розуміється соціально-психологічна характеристика, що виявляється в ступені прийняття або неприйняття представників інших етнічних груп [2].

Бути толерантним – це перш за все культурне спілкування з оточуючими, допомога близьким і чужим людям, гарячий відгук на чужий біль, вміння правильно підтримати людину і в радості і в горі, поважати, шанувати і передавати з покоління в покоління звичаї, традиції і навички нашого народу.

Толерантність — це вихованість, це стриманість, це рівність!
Толерантність – це культура добрих манер і вчинків!

Міжетнічна толерантність проявляється у вчинках, але формується у сфері свідомості і тісно пов'язана з таким соціально - психологічним фактором, як міжетнічна ідентичність. Остання, як і ідентичність в цілому, формується в процесі соціалізації. Можна виділити кілька рівнів особистісної ідентичності. Перший рівень - особистісно - психологічний – усвідомлення людиною, хто є «Я». Він складається по мірі участі в різних соціальних групах. Даний рівень ідентичності пов'язаний з уявленням про себе як про члена якоїсь групи, а також з тими емоціями, які виникають від оцінки цієї приналежності. Другий рівень - соціально-психологічний, коли уявлення про себе формуються як похідні від усвідомлення людиною своєї причетності до певної соціальної групи. Людині властиво порівнювати свою групу з іншими і вести себе так, щоб представити свою групу в сприятливому світлі.

Різновидом соціально - психологічної ідентичності є міжетнічна ідентичність – усвідомлення особистістю своєї приналежності до певного етносу [3].

Розглядаючи міжетнічну толерантність як комплекс установок, можна виділити в її структурі такі компоненти:

1. Когнітивний (уявлення про інші етнічні групи, їх культуру, міжетнічні відносини; знання про феномен толерантності, права людей незалежно від етнічної приналежності).

2. Емоційний (відношення до інших етнічних груп) .

3. Поведінковий (конкретні акти толерантного/інтолерантного реагування, який проявляється у прагненні спілкуватися/дистанціюватися / демонструвати агресію відносно представників інших етнічних груп) [5].

У сучасній етнопсихологічній літературі етнічна толерантність розуміється як особистісне утворення, що входить в структуру соціальних установок. Міжетнічні установки полягають у взаємодії, як толерантної, так і інтолерантної, молоді різних етнічних спільнот. Етнічна толерантність особистості проявляється в різних критичних ситуаціях міжособистісного та внутріособистісного вибору тоді, коли вироблені в іншому соціально - культурному способі життя міжетнічні стереотипи і норми рішення які постають перед особистістю проблемою не спрацьовують, а нові норми або стереотипи знаходяться в процесі свого формування. Етнічна толерантність особистості виявляється і в певному сенсі формується в проблемно - конфліктних ситуаціях взаємодії з представниками інших етнічних груп. У психологічній літературі розглядається безліч факторів, що впливають на розвиток міжетнічної толерантності у особистості, їх складові, такі як виховання, навчання, культурні, соціальні, ментальні особливості регіону та етносу, в якому живе і розвивається людина, сформовані стереотипи та упередження, релігія [3].

Стереотипи зазвичай некритично засвоюються людиною під впливом її соціального оточення. Формування їх здійснюється в процесі безпосередньої взаємодії особистості із соціальним середовищем або при комунікаційному

впливі, тобто через навчання. Розглядаючи міжетнічні стереотипи, можна говорити про образи певної етнічної групи. За характером стереотипи бувають позитивними, негативними і нейтральними. Однак дуже часто вони бувають неточними, занадто узагальненими, помилковими, негативними, внаслідок чого стереотипне мислення часто перешкоджає людині об'єктивно оцінити іншу людину або групу людей, їх поведінку.

Вони впливають на її власну поведінку і ставлення до об'єкта стереотипізації. Помилкові, негативні стереотипи провокують конфлікти і незрозуміння в міжособистісному спілкуванні і між представниками різних національностей. Людина з позитивними міжетнічними стереотипами або вже є толерантною, або легко може нею стати. Проте якщо у неї міжетнічні стереотипи негативного емоційно - оцінного характеру, то це є проявом інтолерантної поведінки [2].

Основною умовою формування міжетнічної толерантності, розуміння і прийняття інших культур є етнокультурна компетентність. Таким чином, теоретичний аналіз демонструє, що формуванню міжетнічної толерантності сприяє розвиток особистості, становлення етнокультурної компетентності і досвід позитивних міжетнічних контактів [3].

Розглядаючи студентський вік ми бачимо що, роки студентства виступають як особливий, цілком самостійний етап життя людини, протягом якого вона має і формує власну середу розвитку, бере участь у таких видах діяльності, які сьогодні виступають в якості особистісно утворюючих факторів і визначають модель її соціальної поведінки.

Дослідження студентського віку підтверджує, що він має свої психологічні - вікові особливості, які проявляються у відкритості, сугестивності, відсутності життєвого досвіду. У даному віці здійснюється розквіт фізичного і розумового розвитку людини, в якому духовна діяльність, що має інтегральний характер, переживає один зі своїх "піків" [1].

Поділяючи думку багатьох авторів період від 16 до 22-23 років як «самому рішучому», слід зазначити, що багато в чому визначає все майбутнє

і є інтенсивним періодом роботи людини над собою як особистістю, періодом утворення, прилучення до людської культури і виділення себе в ній. Це період вікової кризи - адаптації до нової соціальної ролі, до нових умов навчальної діяльності, до нових вимог, що пред'являються до самоорганізації студента, до роботи особистості над собою, що ґрунтується на новій високого ступеня відповідальності. Поглиблене вивчення життєдіяльності та особистості студентів свідчать, що пізнавальна діяльність у даному віці є визначальною, і студенти свідомо ставлять цілі свого вчення, вибирають форми і методи, оцінюють успішність своєї праці.

У період навчання є широкі можливості надання впливу на молоде покоління, формування у нього основ толерантності, духовного зв'язку з батьківщиною, знання і повага її історії, культури, національних традицій. Формування міжетнічної толерантності у студента означає розвиток його рефлексії, усвідомлення себе як представника конкретного народу, носія певних суспільних цінностей, соціально корисною особистості. Студенти, як правило, визначені у своїх планах на майбутнє. У цей віковий період вони усвідомлено оцінюють навколишнє оточення, критично ставляться до одержуваної інформації, порівнюючи з суспільно прийнятними морально - етичними принципами [4].

Студентський вік виступає періодом найвищої активності, становлення професійної самосвідомості, розуміння сенсу життя і свого визнання. Відбувається зростання самостійності, самовизначення в новому колі спілкування, осмислене прийняття рішень, формування спрямованості особистості і духовного розвитку. Виявляючи свою особистісну позицію, студенти вступають в різні організації, спільноти, здійснюючи тим самим процес соціокультурної комунікації.

У сучасному світі, наскрізь пронизаному незліченними та різноманітними міжкультурними комунікаціями, вже сьогодні стає практично неможливо повністю уникнути контактів між різними культурними традиціями і стилями. Міжкультурність передбачає і

встановлення контактів з представниками різних національностей. Тим не менш, до цих пір залишається в тіні питання впливу різних умов на розвиток етноідентичності, зміна її когнітивного та афективного компонентів у процесі короткострокової і тривалої міжкультурної взаємодії і в умовах монокультурною середовища .

Формування міжетнічної толерантності студента пов'язано з усвідомленням себе як представника конкретного народу з його характерними рисами (етнічна ідентичність) [1].

В основі міжетнічної толерантності у студентів в процесі навчання лежить прийняття культурних і національних особливостей людини, здатність незалежно від етнічної приналежності до конструктивної співпраці і діалогу, вміння вислухати та допомогти при необхідності. Міжетнічна толерантність проявляється у здатності не переносити недоліки і негативні дії деяких представників національності на конкретних людей.

Особливу увагу, на наш погляд, слід приділити проблемі формування психологічної готовності студентів до толерантного спілкування, яке виступає як цілісний прояв усіх сторін особистості. Психологічна готовність до міжетнічного толерантного спілкування, крім усього іншого, також є істотно важливою якістю особистості. Таким чином, аналіз вітчизняних і зарубіжних психологічних досліджень показує, що процес вивчення міжкультурних відносин, у тому числі і різного роду особистісних змін у процесі міжкультурної взаємодії, безпосередньо пов'язаний з вивченням етнічних стереотипів, що грають величезну роль в регуляції взаємодії різних рас, етносів, етнічних меншин [4].

Найбільш велика в формуванні толерантності роль соціального інституту освіти. Вищий навчальний заклад є одним з найважливіших соціальних середовищ виховання особистості, формування громадянської свідомості, політичної культури, а також міжетнічних установок, організаційного забезпечення толерантної взаємодії між студентами різних

національностей. Представляється досить складним прищепити культуру толерантності іншими засобами крім освіти і виховання.

У силу соціальних і вікових особливостей соціалізації, специфіки домінуючих духовно – культурних цінностей в різних соціальних і професійних спільнотах міжетнічного спілкування, частина студентської молоді виявляється сприйнятливою до міжетнічних стереотипів, спрямованим на неповагу і неприйняття національних меншин, більш вразливою до негативних етнічних установок. Завершення формування усвідомлення власної етнічної ідентичності, одночасно з співвіднесенням її з державно - цивільною ідентичністю, відбувається внаслідок включеності в духовно - культурну атмосферу конкретного університетського середовища, є багато в чому визначальною і закріплює результати соціалізації та установки на толерантність в міжетнічних відносинах.

Спроби прихованої націоналістичної пропаганди серед студентства, з протиставленням національних інтересів, культур, традицій можуть призвести до виникнення напруженості в міжетнічних відносинах. Наслідком стає збільшення етнокультурної та етнопсихологічної дистанції, етнічної вибірковості, дискримінації деяких етнічних груп [5].

Для того, щоб досягти високого рівня сформованості міжетнічної толерантності у студентів у ВНЗ обов'язково необхідно проведення масових культурних заходів, спрямованих на збагачення етнокомпетенціями різних націй, адже етнічне нерозуміння трапляється через не грамотність, не компетентність, не знання культури інших народів.

Абсолютно необхідний компонент формування міжетнічної толерантності в вузах є віддзеркалення рис толерантної особистості в поведінці всіх учасників освітнього процесу, в першу чергу, - викладачів. У цьому зв'язку важлива відсутність дискримінації з боку викладачів, їх позитивна взаємодія зі студентами різних національностей. Тому вищі навчальні заклади повинні збагатити професійними компетенціями працівників ВНЗ, які допоможуть їм вибудовувати позитивний

міжкультурний діалог і проводити спец – курси та семінари, спрямовані на виховання толерантності. Дані лекції допоможуть в позбавленні від нерозуміння і невігластва у вузівському середовищі. У навчально - методичний комплекс даних курсів повинні входити просвітницькі заняття з формування у студентів етнокомпетенцій; уявлень про етнічні стереотипи і виявлення, усвідомлення їх на особистісному рівні кожного студента; навчання навичкам розпізнавання проявів етнічних стереотипів, етноцентризму та дискримінації за ознакою етнічності; також особливо важливим є розвиток навичок ефективної взаємодії з представниками інших етнокультурних спільнот. Результатом даних курсів має відбутися усвідомлення ролі етнічної толерантності в підтримці, як соціальної стабільності, так і цілісності особистісної ідентичності [1].

Певна роль у системі формування міжетнічної толерантності у студентів належить позанавчальній роботі, так як вона надає широкі можливості для неформального спілкування студентів з викладачами і між собою, створює умови для вільної, необмеженої рамками програми, взаємопізнання культурних особливостей різних народів через спільну практичну діяльність. При цьому студенти отримують можливість проявляти свою індивідуальність. Перегляд кіно і телефільмів, прослуховування музики, відвідування виставок творів образотворчого мистецтва місцевих авторів, національних театрів дає можливість безпосередньо чуттєвого сприйняття тих чи інших видів національного мистецтва.

Однак для успішного вирішення даної проблеми повинні бути дотримані певні педагогічні умови.

До них ми відносимо наступні:

- Збагачення кругозору студентів інформацією про культуру, історію, цінностях свого та інших народів.
- Створення сприятливого психологічного клімату для позитивного спілкування молоді, що належать до різних етнічних груп.

- Включення підлітків різних національностей у спільну пізнавальну і практичну діяльність, спеціально спроектовані ситуації [5].

На наш погляд, реалізація визначених нами педагогічних умов і напрямів позанавчальної виховної роботи дозволить підвищити ефективність формування міжетнічної толерантності у студентів Вищої школи.

Висновки. На основі теоретичного аналізу літератури нами уточнена сутність міжетнічної толерантності, визначено її змістовні компоненти і критерії сформованості в студентському віці та наведені умови для ефективності формування міжетнічної толерантності студентів у ВНЗ.

Толерантність... Визначення цього поняття кожен з нас розуміє по-своєму і усвідомлює по-різному. Але все ж таки слово «Толерантність» пояснюється як терплячий. Толерантна людина – це перш за все особистість, якій притаманні духовні, моральні цінності та якості. Як писав Олександр Довженко: «...людина повинна бути Людиною...». Цей вислів пояснюється тим, що кожен з нас повинен задуматися над своїм відношенням до інших, вміти правильно підтримати один одного, поважати людей, прислуховуватися до інших думок, поглядів.

Міжетнічна толерантність - здатність людини проявляти терпіння до малознайомого способу життя представників інших етнічних спільнот, їх поведінці, національних традицій, звичаїв, почуттів, думок, ідей, вірувань і т. д.

Сформованість міжетнічної толерантності у студента означає розвинення його рефлексії, усвідомлення себе як представника конкретного народу, носія певних суспільних цінностей, соціально корисною особистістю, любити і поважати власну культуру, бути впевненим у її цінному та позитивному значенні і частіше вступати в діалог з представниками інших етнічних груп - такі відомі складові формули ефективної міжетнічної комунікації в процесі учбової діяльності.

Найбільш велика в формуванні толерантності роль соціального інституту освіти. Вищий навчальний заклад є одним з найважливіших

соціальних середовищ виховання особистості, формування громадянської свідомості, політичної культури, а також міжетнічних установок, організаційного забезпечення толерантної взаємодії між студентами різних національностей. Представляється досить складним прищепити культуру толерантності іншими засобами крім освіти і виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахундзаде З.Ф. Толерантность как отношение к окружающей действительности. // Проблемы молодежи глазами студентов: Материалы Международной студенческой научно-практической конференции. В 2-х т. Т.2. / З. Ф. Ахундзаде. – Тула: изд-во Тул. Гос. Пед. ун-та им. Л.Н.Толстого, 2007. – 129с.
2. Бондырева С.К. Толерантность (введение в проблему) / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 240 с.
3. Бызова В.М. Основы этнопсихологии / В. М. Бызова. – С.: Изд-во Сыктывкарского гос. ун-та, 1997. – 227с.
4. Кожухарь Г. С. Проблема толерантности в межличностном общении / Г. С. Кожухарь. – 2007. – № 2. – С. 15-29.
5. Резникова И.Б. Формирование этнической толерантности у студентов вузов в условиях многонационального региона: диссертация... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Резникова Ирина Борисовна. – Владикавказ, 2007. – 158с.